

4. Spišský hrad

Poloha: V nadmorskej výške 634 m, na vápencovej skale prevyšujúcej okolitý terén o 200 m, vládne Spišskej kotline jedna z najcennejších pamiatok Spiša, národná kultúrna pamiatka Spišský hrad. Je nielen dokladom vývoja architektúry u nás od 12. do 18. storočia, ale svojou rozlohou prevyšujúcou 4 hektáre (presne 41 426 m²) sa považuje za jeden z najväčších hradných komplexov strednej Európy.

História:

Bohaté sú aj jeho dejiny. Skala, na ktorej sa rozprestiera, bola osídlená už v mladšej a neskorej dobe kamennej. Praveké osídlenie však vrcholí na prelome nášho letopočtu, keď sa tu vytvorilo obrovské a mohutné opevnené hradisko ľudu tzv. púchovskej kultúry. Jeho valy objavili archeológovia počas nedávneho archeologického výskumu. Našli tu však aj obydlia roľníckeho ľudu i remeselníkov a rozmerný kultový objekt. Z rozsahu, spôsobu opevnenia i z organizačnej štruktúry možno predpokladať, že už v tej dobe tu bolo administratívne centrum stredného Spiša. Valy, v teréne ešte znateľné, obklopovali celý hrad a prechádzali cez jeho najväčšie nádvorie. Po zániku tohto hradiska vzniklo na susednom kopci, na Dreveníku, ďalšie silné hradisko. Až po ňom sa začína budovať dnešný Spišský hrad.

Dejiny Spišského hradu a jeho architektonický vývoj nám v podstatnej miere skorigoval a doplnil dôkladný archeologický a architektonický výskum, ktorý sa tu uskutočňoval asi desať rokov. Azda jeho najvýznamnejším poznatkom bolo, že našiel a umožnil datovať najstaršiu architektúru hradu, kruhovú obytnú vežu (ktorá zanikla v prvej polovici 13. storočia), postavenú v 11.-12. storočí. Okolo tretiny 13. storočia vzniká dnešná kruhová veža, románsky palác a iné časti horného hradu. Keďže hrady, medzi nimi možno aj Spišský hrad, sa počas tatárskeho vpádu výborne osvedčili, podporoval Belo IV. stavbu hradov a na Spišskom hrade daroval v roku 1249 spišskému prepoštovi miesto, aby si mohol postaviť vežu a

palác. Tak vznikol tzv. prepoštský palác, nedávno objavený ako prvá prístavba k pôvodnému hradu. Už v tom čase, najmä však v druhej polovici 13. storočia, sa okolo hradu odohral nejednen boj. Veď hrad sa stal strediskom kráľovskej župy. Často na ňom sídlili významní hodnostári. V roku 1275 ho zaujal istý komes Roland, ktorý sa vzbúril proti panovníkovi. Potom patril kráľovnej Alžbete Kumánskej, matke Ladislava IV. O hrad sa bojovalo aj v prvej polovici 14. storočia. V roku 1312 ho chcel dobyť Matúš Čák Trenčiansky, ale hrad sa ubránil. Krátko nato ho goticky prestavali a rozšírili.

V roku 1443 ho získal Ján Jiskra z Brandýsa, bojujúci za práva Ladislava Pohrobka. Najskôr si na úbočí pod hradom postavil malú opevnenú pevnosť, potom dal vybudovať opevnenie veľkého nádvorja. Tak dostával hrad pomaly dnešnú rozlohu a podobu. Významným dejinným medzníkom pre hrad bol rok 1464, keď panovník daroval tento doteraz

stále kráľovský hrad šľachticom Imrichovi a Štefanovi Zápoľským. Je zaujímavé, že napriek tomu, že Zápoľskí vlastnili vyše 70 hradov, považovali Spišský hrad za svoj kmeňový hrad a na ňom aj sídlili. Vo významnej miere ho zmodernizovali a dobudovali. Postavili novú kaplnku, zvýšili a zosilnili vežu, v gotickom duchu upravili románsky palác, pričom zamestnávali tých istých kamenárov, ktorí im stavali pohrebnú kaplnku v Spišskej Kapitule. Na hrade sa narodil aj posledný uhorský kráľ pred Habsburgovcami Ján Zápoľský. On bol aj jeho posledným majiteľom z tohto rodu, pretože keď prehral boj o uhorský trón, skonfiškovali v marci 1528 hrad Habsburgovci. Ale už v roku 1531 ho darovali Alexiovi Turzovi. Aj Turzovci si prispôbili hrad svojim potrebám a dali mnohým jeho budovám renesančný charakter. Keď v roku 1636 v mužskej línii vymreli, získali hrad Csákyovci, ktorí ho vlastnili až do roku 1945.

Pravda, bývali v ňom len do konca 17. storočia, pretože už od začiatku 18. storočia si Csákyovci budovali pohodlné kaštiele v Hodkovciach, neskôr aj v Bijacovciach, Kluknave a inde a usadzovali sa tam. Na stavbu týchto kaštieľov použili aj

mnohé stavebné prvky z hradu. Na hrade ostala len vojenská posádka, ktorá ho však po požiari roku 1780 opustila. Od toho času bol hrad zrúcaninou. Až v posledných rokoch sa po dôkladných výskumoch opravuje, konzervuje a niektoré časti sa rekonštruujú. Dolné nádvorie bolo už v roku 1983 sprístupnené verejnosti.

Súčasný stav:

Keď vchádzame do hradu od Hodkoviec, všimneme si najprv dômyselné opevnenie niekdajšej hlavnej brány. Dnes osamote stojace murované stĺpy boli pôvodne pospájané brvnami, a tvorili prvú čiaru obrany. Za nimi bola hlboká priekopa, potom vysoký múr vytvárajúci predbránie. Až tak sa dostaneme k veži s gotickou

bránou z 15. storočia, pred ktorou bolo prepadlisko. Brána sa dala zatvárať nielen padacím mostom, ale aj silnou mrežou, ktorá sa dala spustiť zhora. Na jej mieste bola brána už v 14. storočí. Uprostred stredného nádvorja, do ktorého sa dostaneme, stál dom polkorába, okolo

múrov boli ubytovne posádky a vzhadu sýpky. Na ľavej strane vedie silná brána do dolného veľkého nádvorja. Pred jeho vybudovaním stál pred touto bránou barbakan, t. j. veža, cez ktorú bolo treba prejsť, aby sa človek dostal k bráne. Veľké nádvorie, postavené asi v polovici

15. storočia, slúžilo nielen na ochranu tu táboriaceho vojska, ale mohlo poskytnúť ochranu aj veľkému množstvu okolitého obyvateľstva. V jeho spodnej časti sú nápadné základy kruhového objektu. Bola to obytná veža postavená v prvej polovici 15. storočia, chránená mohutnou priekopou a drevenou palisádou.

Čiastočne slúžila aj ako skladište zbraní. Po vybudovaní múrov nádvorja stratila sčasti svoju funkciu pevnôstky. Z vnútorných strán múrov nádvorja boli hospodárske objekty. Cez toto nádvorie prechádza časť valu púchovského hradiska.

Vrátíme sa do stredného nádvorja a strmou cestou vystúpime cez bránu do románskeho predhradia, ktorého veľká časť bola pred výskumom zasypaná. Pred sebou vidíme zvyšky prepoštského paláca,

dálej miesto, na ktorom stál mlyn a v skale je vytesaná malá jaskyňa. Na druhej strane je pomerne zachovalá románska brána cez ktorú sa dostávame do horného hradu. Do horného hradu viedla neskôr ďalšia brána, ktorá ústi akoby do vzduchu. Pôvodne sa k nej dalo dostať po drevenej konštrukcii. Horný hrad je, prirodzene, najstaršou a najcennejšou časťou hradu. Hneď oproti vstupu je do skaly zapustená cisterna, spojená s povrchom len úzkym otvorom. Vpravo sa dostaneme k už spomínanej románskej bráne, pred ňou sú múry pochádzajúce z posledných stavebných úprav hradu v 18. storočí. Na druhej strane sa nachádzajú pôvodné gotické a renesančné obytné

budovy majiteľov a užívateľov hradu, upravené dnes ako vyhliadkové plochy s nádherným výhľadom do širého okolia. O reprezentáčnôsti pôvodných priestorov hovoria zachované gotické i renesančné portály a okná. Uprostred priestoru je

donjon - kruhová veža, pochádzajúca z polovice 13. storočia, prístupná pôvodne len z výšky prvého poschodia. Za ňou je mohutné murivo okrúhlej stavby, považovanej donedávna za cisternu. Ide však o zvyšky deštruovanej pôvodnej hradnej veže z 11.-12. storočia. Zanikla v prvej polovici 13. storočia v dôsledku deštrukcie podlažia, keď v skale vznikla veľká prasklina. Arkády spájajú dnešnú vežu s gotickou kaplnkou z 15. storočia, za ktorou sa nachádza najcennejšia časť hradu, mohutný, pôvodne trojpodlažný románsky palác, ktorý bol v 15.-16. storočí goticky upravený. Z pôvodnej architektúry sú najkrajšie jemné stĺpiky združených románskych okien s hlavicami. Staviteľmi týchto objektov boli v 13. storočí kamenári zo severného Talianska.

Pri výskume sa pri dnešnej veži našla vyhlíbená obdĺžniková jama, ktorá mohla slúžiť ako cisterna alebo ako ľadovňa.

Expozície:

Hlavná časť zachovaných budov sa nachádza na hornom hrade, kde zaujme predovšetkým renesančná arkádová chodba pochádzajúca z prelomu 16. a 17. storočia. Mala funkciu spojovacieho článku medzi západnými gotickými palácami, obrannými časťami a kaplnkou. Dnes slúži ako expozičná miestnosť s výstavou obranných zbraní a archeologických nálezov.

V závere arkádovej chodby sa vpravo vstupuje do gotickej kaplnky svätej Alžbety, pochádzajúcej z tridsiatych rokov 15. storočia. Kaplnka bola postavená v dvoch fázach. Jej vznik pravdepodobne súvisel so stavebnými

úpravami Spišského hradu v rokoch 1430 - 1437. Zastropená bola najskôr plochým, pravdepodobne kazetovým stropom. Zaklenutie v podobe kamenných rebier, znamenajúce súčasne zavŕšenie stavebných prác na kaplnke, bolo realizované neskôr, pravdepodobne v druhej polovici 15. storočia za panstva nových majiteľov hradu - Imricha a Štefana Zápoľských; predpokladá sa, že sa jednalo o sieťovú klenbu.

Pôvodný jednopodlažný priestor hradnej kaplnky s emporou, slúžiaci na súkromnú zbožnosť hradného panstva, so vstupom na západnej strane, v 17. storočí zmenil svoju

funkciu na pohrebnú kaplnku. Do podlahy bola vyhlíbená krypta, ktorú prekryvala dodnes zachovaná pieskovcová platňa. Na južnej strane mala kaplnka pristavaný priestor sakristie z 1. polovice 17. storočia. Pravdepodobne pri tejto úprave bol exteriér kaplnky vyzdobený sgrafitovou výzdobou.

V roku 1638 sa uskutočnil inventúrny súpis vybavenia hradných interiérov, podľa ktorého sa v kaplnke nachádzalo päť oltárov, šesť tabuľových obrazov, dvanásť drevorezieb a štrnásť obrazov na plátne.

V rámci obnovy pamiatky bola kaplnka zastropená a čiastočne bol rekonštruovaný systém klenbových prípor. V jej interiéri sú inštalované exponáty sakrálnej povahy pričom kaplnka slúži i svojmu pôvodnému, duchovnému účelu.

Súčasťou expozičných priestorov sú i ukážky dobových interiérov - mučiarnie, stredovekej kuchyne, spálne, kúpeľne ako aj zbrojnice. Tieto všetky interiéry sú turistom prístupné.

Spišský hrad tvorí neoddeliteľnú a trvalú súčasť kultúrneho dedičstva Slovenska. Svojím významom ďaleko presiahol hranice regiónu i celej krajiny. Stal sa vyhľadávaným turistickým objektom, o čom svedčí každoročne sa zvyšujúci počet jeho návštevníkov. Mnohí si ho vyberú za cieľ svojho výletu aj na základe povesti, ktorá sa k nemu viaže:

[-povešť O Spišskom hrade](#)

Obrovská rozloha Spišského hradu zabezpečuje tejto stavbe prvenstvo medzi hradmi v strednej Európe. Aby sme si túto plochu vedeli aspoň sčasti predstaviť, pokúsili sme sa ju znázorniť pomocou kociek na hodine matematiky. Z internetových stránok sme sa dozvedeli, že má rozlohu 41 000 m². Na jeho zmenšený model sme použili presne 41 kociek, aby mali aspoň približnú predstavu, o akú plochu ide. Každá skupina zakreslila svoju stavbu do štvorcovej siete. Na porovnanie sme sa pokúsili z rovnakého počtu kociek postaviť i obvodové múry tohto hradu, kde sme však zistili, že to nie je možné, pretože obsah a obvod sú dva rozdielne pojmy. Následne sme si nákresy vymenili, aby mohla iná skupina skontrolovať, či sme postupovali správne.

Keďže Spišský hrad je najväčším hradom v strednej Európe, venovali sme sa tejto jedinečnej stavbe aj na hodine slovenského jazyka. V krátkom texte o tejto dominante Spiša sme si zopakovali nielen slovné druhy a gramatické kategórie, ale aj písanie i/í, y/ý po obojakých spoluhláskach. V ďalšej časti hodiny sme vyhľadávali na interaktívnej tabuli vlastné podstatné mená, určovali druhy viet podľa obsahu, či tvorili z holých viet vety rozvité...

V poznávaní hradov a zámkov sme pokračovali aj na čítaní, kde sme sa oboznámili s inými historickými stavbami, ktoré ležia na východnom Slovensku. Príbehy o nich boli písané tak pútavo, že nám bolo až ľúto, že sme v tej dobe ešte neboli na svete.

Atraktivitu hradu znásobuje blízkosť ďalších významných pamiatok:

- kostol Ducha svätého v neďalekej Žehre
- katedrála svätého Martina v Spišskej Kapitule
- súbor historických pamiatok v Levoči a Spišskej Novej Vsi
- viacero kaštieľov v okolitých obciach a i.

Zdroje:

<http://www.spisskyhrad.sk/>

http://sk.wikipedia.org/wiki/Spi%C5%A1sk%C3%BD_hrad

<http://www.hrady.sk/spis.php>

<http://www.slovakia.travel/entitaview.aspx?l=1&idp=2105>

<http://www.spisskemuzeum.com/spissky%20hrad.html>

<http://ludka-gregusova.blog.cz/0908/vylet-na-spissky-hrad-ii>